

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 3, November 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Arařtırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 26.10.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.11.2022

DOI: 10.30692/sisad.1194706

BAŞKOMUTAN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA BİR MUHALEFET MEKANİZMASI: HARP ENCÜMENİ FEVKÂLADESİ

*An Opposition Mechanism To The Commander-in-Chief Mustafa Kemal Pasha: Harp
Encümeni Fevkâladesi*

Feyyaz KARINCALI

Arş. Gör.

Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü

Harp Tarihi Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0003-4654-3839

fkarincali@kho.msu.edu.tr

Atıf/Citation: Feyyaz Karıncalı, “Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya Bir Muhalefet Mekanizması: Harp Encümeni Fevkâladesi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.3 Kasım 2022, s.663-671.

Öz: Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Mustafa Kemal Paşa'ya verilen, Cumhuriyet'in ilanına kadar devam eden Başkomutanlık yetkilerinin sınırlandırılmasına yönelik en ciddi teőebbüs, 12 Aralık 1921 tarihinde Meclise sunulan Harp Komitesi kurulmasına dair öneridir. Daha sonra bu öneri Harp Encümeni Fevkâladesine evrilmiştir. Harp Encümeni Fevkâladesi ile güdülen gaye Başkomutana verilen yetkileri sınırlandırmak, Meclisin daha fazla yönetime dâhil olmasını sağlamaktır. 27 Ekim 1921 tarihinde kapalı oturumda Lâzistan Mebusu Osman Bey önderliğinde “Ordunun İlbas ve İaőesine” dair verilen gensoru önergesi ise Harp Encümeni Fevkâladesine gidilen sürecin başlangıç noktası olmuştur. Bu önerge ile ordunun geri hizmetlerinin yapılamadığına yönelik eleştiriler gündeme getirilmiştir. Üstü kapalı şekilde Başkomutanın görevini iyi yapamadığı öne sürülmüştür. Meclisteki muhalifler tarafından 27 Ekim tarihinde verilen gensoru önergesini 8 Aralık 1921 tarihindeki “Ordu Levazımatı, Vaziyeti Harbiye ve Askeriye” adlı önerge izlemiştir. Gensorular ile muhalifler Başkomutanın yetkilerini sorgulamışlar ve Harp Encümeni Fevkâladesi oluşturarak yönetimde söz sahibi olmak istemişlerdir. Makalede, verilen gensoru önergeleriyle Harp Encümenine gidilen süreç ve bu encümen vasıtası ile Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerini sınırlandırma teőebbüsü irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Başkomutanlık, Başkomutanlık Kanunu, Harp Encümeni, İkinci Grup, Mustafa Kemal Paşa, TBMM.

Abstract: The most serious attempt to limit the authority of the Commander-in-Chief, which was given to Mustafa Kemal Pasha before the Battle of Sakarya and continued until the advert of the Republic, was the proposal to establish a War Committee, which was submitted to the Parliament on 12 December 1921. Later on, this proposal evolved into the Harp Encümeni Fevkâladesi. The aim of the Harp Encümeni Fevkâladesi is to limit the powers given to the Commander-in-Chief and to ensure that the Assembly is more involved in the administration. The no-confidence motion submitted by Lazistan Deputy Osman Bey and his friends in a closed session on October 27, 1921 the “Ordunun İlbas ve İaşesi” was the origin process leading to the Harp Encümeni Fevkâladesi. With this motion, criticisms about the fact that the army could not perform its backward services were brought to the agenda. It has

been implicitly claimed that the Commander-in-Chief did not do his duty well. Proposal given by the dissidents in the parliament on October 27r was followed by the motion on 8 December 1921 the “Ordu Levazımatı, Vaziyeti Harbiye ve Askeriye”. With no-confidence questions, the opponents questioned the powers of the Commander-in-Chief and wanted to have a say in the administration by forming the Harp Encümeni Fevkâladesi. In the article, the process leading to the Harp Encümeni with the motions of no confidence and the attempt to limit the powers of Commander-in-Chief Mustafa Kemal Pasha through this committee will be examined.

Keywords : Commander-in-Chief, Commander-in-Chief Law, The Turkish Grand National Assembly, Mustafa Kemal Pasha.

GİRİŞ

Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuçlanmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde İkinci Grup'a mensup mebuslar ordu için ayrılan bütçe tahsisatları, ordunun teşkilatı ve geri hizmetleri faaliyetlerinin aksaklıklarına yönelik hararetli tartışmalara girerek cevaplanması isteğiyle gensoru önermeleri vermişlerdir. Bunlardan birincisi 27 Ekim 1921 tarihinde Meclisin gizli celsesinde İkinci Grup'a mensup Lâzistan Mebusu Osman Bey'in önderliğinde sunulan “*Ordunun İlbas ve İaşesi*” ile alakalı Müdâfaa-i Millîye Vekâletine¹ yönelik gensoru önergesidir. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu'nun Birinci Grup ismiyle teşkilatlanması akabinde muhtelif hususlarda itirazlarda bulunan mebuslardan müteşekkil İkinci Grup bilhassa Meclisin ortak amacı olan Millî Mücadele'nin yürütülmesine ve bağımsızlığın kazanılmasına engel olmamak için ayrı bir siyasi gruplaşma çabası sarf etmemişlerdir. Hükümet kurma gayeleri de olmadığından partileşmemişlerdir. İkinci Grup, Birinci Meclisteki bazı içtihatlarla itiraz etmiş fakat dış meselelerin kesifleşmesiyle tasfiye olunmuştur (Güneş, 2007, s. 205-215). Lazistan Mebusu Osman Bey, müteahhitlerle imzalanmayan anlaşmalar ve bu işlerle iştiğal eden amirlerin görevini aksatması sebebiyle askerinin yeterince giydirememiş olduğunu iddia etmiştir. Ordunun yiyecek hususunda zorluklar çektiğini bu durumun mecburiyetten mi, teşkilat noksanlığından mı oluştuğunu veyahut vazife ihmalinden mi meydana geldiğini sormuştur. Osman Bey ayrıca Tekâlif-i Millîye ile toplanan kaynakların neler olduğunu ve nerelerde kullanılarak ne gibi faydalar sağladığına dair dönemin Müdâfaa-i Millîye Vekili Refet Paşa'dan açıklama istemiştir.

Osman Bey'in hazırladığı bu önerge Refet Paşa'nın görevden ayrılmasına sebebiyet verecek Harp Encümeni Fevkâladesine evrilen aşamanın ilk fitilini ateşlemiştir. Verilen gensoru Müdâfaa-i Millîye Vekâletine yöneliktir. Fakat aslında sorgulanmak istenen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve yetkileridir. Çünkü 5 Ağustos 1921'de yasalaşan Başkomutanlık Kanunu'nun ikinci maddesi ordunun “*maddi ve mânevi kuvvetini âzami surette tezyit, sevk ve idare*” salahiyetini Başkomutana vermişti (Ortak, 2022, s.31; Yaman, 1992, s. 85). Gensoru önergesi ise ordunun donatım ve yiyeceğinin sağlanamadığına, bu işle meşguliyeti olanların vazifelerini yerine getiremediklerine dairdir. Ayrıca gensoru müzakerelerinde meselenin bilhassa Mustafa Kemal Paşa'ya ait bir konu olduğu vurgulanmış, Mecliste Başkomutanlık makamının da açıklama yapması istenmiştir. Gensoru önergesinin verilme zamanı da dikkat çekicidir. Başkomutanlığın müddetini üç ay ek süre ile uzatacak, 31 Ekim 1921'de Mecliste teklif edilen “*Başkomutanlık müddetinin 6 Teşrin-i sânidan itibaren üç mah daha temdidine dair*” kanun önerisinden dört gün evvel verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: XIV,

¹ Osmanlı Devleti'ndeki Harbiye Nezâretinin yerini Ankara Hükümeti'nde Müdâfaa-i Millîye Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti aldı. “*Ordu-yı 'Osmaniyenin emr ü idâresi için Büyük Millet Meclisinin kararıyla ve Harbiye Nezâreti makamına kâ'im olmak üzere bir Müdâfa'a-i Millîye Vekâleti bir de ayrıca Erkân-ı Harbiye-i 'Umûmiye Riyâseti teşkil olunmuştur.*” Bkz. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 823, Gömlek No: 151, Belge No:1., Müdâfaa-i Millîye Vekâleti ordunun idare, silah, cephane, teçhizat, ikmal ve seferberlik işleriyle ilgilenecek, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti ise ordunun, eğitim, harekât ve istihbarat görevlerini üstlenecekti. Bkz. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:808, Gömlek No: 75, Belge No: 1., Müdâfaa-i Millîye Vekâleti ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Erkân-ı Harbiye'nin görüşünü alarak vazifesini yapacaktı (ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:800, Gömlek No:72, Belge No: 1).

s. 5-6)*. İkinci Grup'taki mebuslar Başkomutanlık Kanunu'nun yürürlükte kaldığı müddetçe Başkomutanın Meclis salâhiyetini kullanma hakkını daima tepki ile karşılamışlardır. Büyük Taarruz arifesinde İkinci Grup'un sistematik itiraz mekanizmasına dönüşmesinde bu kanunun azami katkısı görülmektedir (Demirel, 2003, s. 260-261).

İkinci Grup'a mensup mebuslarca verilen gensoru önergeleriyle görüldüğü üzere muhalefet iç politikada gündemi belirlemiştir. Böylelikle de gelenekselleşmiş muhalefet çizgisini farklı bir mecraya taşımışlardır (Kayalı, 1985, s. 1161).

Gensoru görüşmeleri Mecliste şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Refet Paşa, Lâzistan Mebusu Osman Bey marifetiyle verilen gensoru önergesi karşısında sualleri detaylı bir şekilde cevaplamaya çalışmıştır. 27 Ekim 1921 tarihinde başlayan gensoru görüşmeleri 29 Ekim 1921 tarihli Meclisin kapalı oturumuna da sarkmıştır². Bu oturumda Vekâlete yüklenen suçlamalarda esas konu para meselesi olduğu için Maliye Vekâleti de gensoruya dâhil edilmek istenmiştir. Karesi Mebusu Basri Bey “*Halbuki bu mesele doğrudan doğruya Başkomutanlığa ait bir meseledir. Paşa Hazretleri, kendilerine Başkomutanlık tevcihi zamanında buyurmuşlardı ki, mesaili askeriyeye için ancak ben izahat veririm. Bunun hakkında izahat verecek Başkomutanlıktır.*” demeci ile meselenin doğrudan Başkomutanlığı ilgilendirdiğini belirterek gensoru görüşmelerinde Mustafa Kemal Paşa'nın da açıklama yapmasını istemiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s. 390)*. Muhaliflerin şiddetli eleştirilerine maruz kalan Refet Paşa 29 Ekim 1921 tarihli Meclis kapalı oturumunda da kendini savunmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce göreve atandığını, hazırlıklar sürecinin sancılı geçtiğini, zor şartlar altında muharebenin icra edildiğini belirtmiştir. Yaşanılan eksiklerde salâhiyetin Başkomutanlık makamında olduğunu beyan ederek sorumluluğu Mustafa Kemal Paşa'ya da yüklemiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s. 397-398).

Osman Bey ve arkadaşları tarafından verilen ordunun donatımı ve yiyecek meselesi ile alakalı önerge müzakereler sonucunda neticelendirilememiş ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa da bu konuda kürsüde açıklamada bulunmamıştır. Gensoru önergesi Adliye Encümeni'ne havale edilmiş ve gündemden düşmüştür (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.413).

1. 8 Aralık 1921 Tarihli Ordunun Levazım Durumu ve Askerî Harekât Hakkındaki Gensoru Önergesi

Meclisin 8 Aralık 1921 tarihli kapalı oturumunda Müdâfaa-i Millîye Vekâletini ithamla Erzurum Mebusu Salih Efendi, Kars Mebusu Ali Rıza Bey önderliğinde ordunun levazım durumu ve askerî harekât hakkında üç önerge ile yeni bir gensoru açılmak istenmiştir. Sunulan önergeler tek başlıkla değerlendirmeye alınmış ve onaylanmıştır (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt. II,

² Aynı tarihte Lazistan Mebusu Ziya Hurşid Bey, Merkez Ordusu Kumandan Nurettin Paşa hakkında gensoru önergesi vermiştir. Ziya Hurşid Bey'in, Merkez Ordusu Kumandanı Nureddin Paşa hakkındaki gensoru önergesi, Osman Bey'in “*Asayiş ve Emniyet-i Dâhili*” hakkındaki gensoru önergesi ile birleştirilmiş ve iki önergenin birlikte müzakeresine karar verilmiştir. Verilen gensoru önergesine göre Nurettin Paşa Samsun'daki bütün Rumları tehcire tabi tutmaktadır ve kötü muamele yapmaktadır. İddiaya göre Nurettin Paşa'nın bu tutumu üzerine Rumlar dağa çıkmış ve Müslüman köylerini yakıp yıkmışlardır. Nurettin Paşa'nın azli istenmektedir. Kırşehir Mebusu Müfid Efendi ise bu konuda İcra Vekilleri Heyeti'nin izahat vermesini istemiştir. Dahiliye Vekili Fethi Bey, Dahiliye Vekâletine bağlı jandarma teşkilâtı ile duruma müdahale mümkün olmadığı için Nureddin Paşa'nın görevlendirildiğini söylemiş fakat asayiş temin edilemediği için Nureddin Paşa'nın tebdilini, azlini istemiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa duruma müdahil olmuştur. Dahiliye Vekâleti ile Nureddin Paşa arasında ortaya çıkan bir mesele olduğundan ancak Başkomutan sıfatı ile kendisinin ve Erkân-ı Harbiye Reisinin halletmesi gerektiğini vurgulayarak, Heyeti Vekile'nin intihabına dair kanununda geçen “*vasi isyanlar için kuvveyi askeriyeye müracaat edilebileceği*” ibaresini belirtmiş, Nureddin Paşa'ya bu doğrultuda görev verildiğini ifade etmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: II, s.403). Bu iki önergenin birleştirilmesi Harp Encümeni'ne doğru giden süreçte komutanlar meselesinin de tartışmaların bir konusu haline gelmesine vesile olmuştur. Nitekim ordu komutanları hakkında verilen gensoru önergeleri, Harp Encümeni tartışmalarında cephe gerisinin yönetiminin Meclise bırakılması gerekçelerinden biri olacaktır.

* Bu eser bundan sonra TBMMZC şeklinde kısaltılarak verilecektir.

* Bu eser bundan sonra TBMMGCZ şeklinde kısaltılarak verilecektir.

s.444). Bu tek başlık altında sunulan gensoru ile muhalifler Başkomutanlığı sorgulamaya devam etmişler ve Başkomutanın Mecliste açıklama yapmasına yönelik hedeflerini gerçekleştirmişlerdir.

Muhaliif mebusların bu teşebbüsünden sonra Refet Paşa'ya Müdâfaa-i Millîyeye yönelik hazırlanan gensoru hususunda bilgilendirme yapılmış ve 12 Aralık 1921 tarihinde gizli celsede de gensoru görüşmelerinin ele alınması kararlaştırılmıştır (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt. II, s.454). Fakat 8 Aralık'taki oturumda Erkân-ı Harbiye Vekili Fevzi Paşa kürsüye çıkarak açıklamalar yapmıştır. Askerin levazımı hakkındaki açıklamaları Refet Paşa'nın yapacağını vurgulaması akabinde Sakarya Muharebesi sonrası ordunun vaziyetini anlatmıştır (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt. II, s.454-466). Fevzi Paşa'nın açıklamaları mebusların katılımıyla soru cevap şekline dönüşmüş, 13 ve 14 Aralık 1921 tarihli gizli oturumlarda da devam etmiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt. II, s.468-484; TBMMGCZ, Devre: I, Cilt. II, s.486-509).

Müdâfaa-i Millîye Vekâletine yönelik gensoru görüşmeleri ise Adnan Bey'in başkanlığında toplanan 26 Aralık 1921 tarihli gizli oturumda başlamıştır. Refet Paşa sualleri dinledikten sonra Mecliste meydan okurcasına açıklamalarını tek tek sıralamıştır. Refet Paşa geçmiş zamanlarda kürsüye çıktığında topların sesinin Ankara'dan duyulduğunu ve Sakarya'dan düşman püskürtülmediği takdirde Meclisteki herkesin hayatını kaybedeceğini, ümmet-i Muhammet ve çoluk çocuğun da ayaklar altına alınarak Türk ve Müslüman namusunun zedeleneceğini belirterek mebusların dikkatini çekmiştir. Bu manzaranın gerçekleşmemesi için kendi deyimiyle Ankara'da “*cinnet derecesinde çılgınlıklar*” yaptığını ve bu durumun mecburiyetten kaynaklandığını, hesabını vermeye de hazır olduğunu beyan etmiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt. II, s.533).

Müdâfaa-i Millîye Vekâletine yönelik gensoru ve sualler devam ederken Mustafa Kemal Paşa söz alarak Başkomutanlığın durumu yakinen izlediğini ve Başkumandanlık kanununun dikkatle incelendiğinde de hesap vermesi gerekenin kendisi olduğunu, böylelikle Müdâfaa-i Millîyeye yönelik gensoruya gerek kalmadığını açıklamıştır. Kendisinin de vekillerin sorguya çekilmesine müsamaha gösterdiğini, hataları varsa yetkisini kullanarak görevden el çektirebileceğini de eklemiştir. (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt. II, s.542). Ayrıca meseleleri ekonomik olarak yetersizliklere bağlamış, yokluktan her gün Maliye Vekâletine para buldun mu diye sorduğunu vurgulamıştır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa devamında düşmanla temas eden Garp Cephesi'nin bir aylık zabitan ve efrat maaşının 833.000 lira olduğunu, Temmuz ayından Ekim sonuna kadar Garp Cephesi'nin maaş alamadığını bunun da yekun olarak 3.000.000'a tekabül ettiğini belirterek kuvvetli ve tam teçhizatlı bir ordu için 50.000.000 lira gerektiğini, kaynağın ancak hariçten sağlanabileceğini bunun için de Fransız ve Ruslar ile temas halinde bulunduğunu, netice itibari ile gensoru fikrinden vazgeçilmesini, meseleleri çözenin imkanının araştırılmasını önermiştir.

8 Aralık 1921 tarihinde kabul edilip, 26 Aralık 1921 tarihli Meclisin gizli oturumlarında gerçekleşen Müdâfaa-i Millîye Vekâletine yönelik gensoru görüşmeleri *itimât ya da adem-i itimatla* sonuçlandırılmamıştır. Tartışmalar sırasında gündeme getirilen Harp Komitesi kurma fikri mebuslar tarafından benimsenmiş ve gensoru görüşmeleri Harp Encümeni Fevkalâdesi kurulmasına dair görüşmelere evrilmiştir.

2. Harp Encümeni Fevkalâdesi Kurulması Teşebbüsleri ve Başkomutanlık

Müdâfaa-i Millîye Vekâleti hakkında “*Ordu Levazımatı, Vaziyeti Harbiye ve Askeriye*” adlı gensoru görüşmeleri devam ederken 12 Aralık'ta Edirne Mebusu Şeref Bey, Müdâfaa-i Millîyeye yönelik eleştirilerin cephe gerisine ait olduğunu belirterek, geri hizmetleri bir düzene koymak için Harp Komitesi kurulmasını önermiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.459). Bu öneri Mecliste Lazistan Mebusu Osman Bey, Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey ve Erzurum Mebusu Salih Bey tarafından da destek bulmuştur. 13 Aralık'taki gizli oturumda da dört başlıkta sunulan Harp Komisyonu oluşturulmasına yönelik öneri Meclise sunulmuştur. Sunulan

önerinin birinci maddesi orduyu ilgilendiren işe, nakliye, levazımat ve sevkiyatı kontrol etmek, suçu olanları İstiklâl Mahkemesine göndermek için Büyük Millet Meclisince seçilen on iki kişiden müteşekkil Harp Komisyonu tesis edilmesini kapsamaktadır. İkinci maddesi üyelerinin kararlaştırdıkları önlemleri Meclise bildirmesi lüzumunu açıklamaktadır. Üçüncü madde Harp Komisyonunun bir mesuliyetinin de firari askerlerin toplanarak birliklere gönderilmesini gerçekleştirmek, vatandaşları bilgilendirmek vazifesinden bahsetmektedir. Son madde ise merkez dışı hizmetlerden sorumlu olan üyelerin 15 günde bir Meclise malumatta bulunması lüzumunu belirtmektedir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s. 482). 14 Aralık 1921'de gizli celsede de İkinci Grup'a dâhil çoğu mebus bu öneriye iştirak etmiştir.³

Maddelerden anlaşıldığı üzere Harp Komisyonu ile güdülen gaye, Başkomutana verilen yetkileri sınırlandırmak ve Meclisin yönetime dâhil olmasını sağlamaktır. Erzurum Mebusu Durak Bey sorumluluğun Meclisteki mebusların tasarrufunda olması gerektiğini belirtmiş, “...Hükümeti birtakım ellere verdik...çomak başkasının elindedir...” demeciyle Meclisteki mebusların pasif durumda olduğunu vurgulamıştır (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s. 488). Mersin Mebusu Selahattin Bey ise mebusların encümenler ile birlikte mesai yapmasını ve “Meclis doğrudan doğruya icra-i selâhiyeti ifa eder ve arkadaşlarımızın düşündüğü gibi, Meclis Heyet-i İcraiyesinin müakibi ve murakibi olarak çalışır.” sözleriyle mebusların idarede aktifleşmesini önermiştir (TMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s. 489). Daha sonra muhtelif mebusların oluşturdukları Harp Komisyonu ile alakalı önerileri Mecliste okunmuştur. Bu önerilerden birinde komisyonun adı Harp Encümeni Fevkâladesi şeklinde geçmiş, daha sonraki önerilerde bu adla belirtilmiştir. (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s. 509).

Verilen önergeler Heyet-i Umûmiye'ye sunulmak için gündeme alınmıştır. 19 Aralık 1921'de gizli celsede de Dâhiliye, Hariciye, Müdâfaa-i Millîye ve diğer vekâletlerin encümenlerince ortak şekilde oluşturulan Harp Encümeni Fevkâladesi kurulmasına dair 11 maddelik kanun taslağı metni Meclise sunulmuştur (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s. 551-552). Kanun taslağı genel olarak askerinin durumunun güçlendirilmesi, yurdun müdâfaası için lüzumlu olan nakil ile üretim işlerinin hazırlanması babında geri hizmetlerin takibi, yönetimi ve kontrol edilmesine yönelik Harp Encümeni Fevkâladesi tesisine dairdir. Encümen için Müdâfaa-i Millîye Encümenince altı, Hariciye, Muvazene, Nafia, Sıhhiye, İktisat Encümenlerince iki ve Dâhiliye Encümenlerince de dörder aday çıkarılacak akabinde Büyük Millet Meclisi de bunlar içerisinde üç aylık süreyle görevlendirmek üzere on üye seçecektir. Meclisin başkanı aynı zamanda encümenin de başkanıdır. Başkomutanlığın “5 Teşrinisani 1337 tarihli kanun mucibince birinci maddede beyan olunan esasata müteallik selâhiyeti” bu encümenle de kullanılacaktır. Harp Encümeni ile Heyet-i Vekile arasında amirlik bağı şeklinde ast üst hiyerarşisi yoktur. Encümen ile vekiller arasında uyuşmazlık olursa Meclis hakem olacaktır (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.551).

Yukarıda görüldüğü üzere kurulmak istenen Encümen ile Başkomutanlığın yetkileri kullanılmak istenmektedir. Fakat oluşturulmak istenen Encümen ile Başkomutanın yetki salâhiyeti çelişmektedir. Geri hizmetleri Başkomutanlığın uhdesindedir. Görev salâhiyeti bakımından yetki sorunları doğurmaktadır.

Kurulmak istenen Harp Encümeni Mecliste çok tartışılmıştır. Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey lâyiha'nın hukuk-ı esasiye, hukuk-ı hakimiyete, Heyet-i Vekile'nin yetkilerine, Teşkilat-ı Esasiye'ye mugayir olduğunu Meclisin icra kuvvetini, kanun yapma ve yasama gücünü sınırlandırdığını iddia etmiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.553). İzmit mebusu Sırrı Bey kanun lâyihasının gereğinden fazla detaylı olduğunu ve “Başkomandan Paşa Hazretlerine mufavvez olan kudret haricinde ne gibi bir ihtiyacımız kalıyor ki onun da temini için tekrar bir

³ İkinci Grup'un önde gelen kişileri şunlardır: Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, Mersin Mebusu Salahattin Bey, Lazistan Mebusu Ziya Hürşit, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve Canik Mebusu Emin Bey'dir (Sarçoban, 2019, s. 1582).

kanun vazına lüzum görüyoruz” sözleriyle itiraz etmiş, sunulan lâihanın Başkomutanlık ile çeliştiğini ifade etmiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.562). Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise orduyu takviye etmek için eskiden var olan Harbiye Nazırının kâfi gelmeyerek, Müdâfaa-i Millîye Vekâletini ihdas ettiklerini onun da yeterli görülmemekle Başkomutanlığı oluşturduklarını ve İstiklal Mahkemelerini mahiyetlerine verdiklerini, bütçelerini de tartışmasız kabul ettiklerini öne sürmüş ve “Memlekette kanunsuz olarak, köylünün akciğerine kadar aldık. Bundan sonra ne yaptırarak istiyorsunuz ki fevkalâde salâhiyetler veriyorsunuz.” sözleriyle de Harp Encümeninin kurulmasına şiddetle karşı çıkmış, kanunun müzakeresinin gereksiz olduğunu, esaslı bir devlet teşkilatına münasip olmadığını belirtmiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.578)

Sunulan öneri ile Başkomutanın yetkilerinin sınırlandırılmak istendiği mevcut yapı incelendiğinde de görülmektedir. 13 Eylül 1921’de “Başkomutanlık muamelâtının daha basit bir şekilde” faaliyet göstermesi için Başkomutanlık Kalemi lağvedilmiş⁴ ve Başkomutanlık Müdâfaa-i Millîye Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti ile beraber çalışmaya başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, mevcut durumda vekâletlerle beraber çalışıyordu.

Refet Paşa’ya göre ise işler yürümektedir. Eskiden Harbiye Nezareti varken, gelinen durumda Müdâfaa-i Millîye Vekâleti, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti ve Cephe Komutanı olarak İsmet Paşa ile beraber Başkomutanlık da oluşturulmuştur. Çok başlılığın ortadan kalkması yerine ortaya çıkan manzara umulandan farklıdır ve Başkomutan cepheye yer almalıdır. Meclisten uzak sadece harp işlerine yönelmesi gerekmektedir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.558; Kaya, 2008, s. 93-94).

9 Ocak 1922 tarihli Meclisin gizli oturumunda Refet Paşa düşüncelerini anlatırken ayrıca harbin düzenli şekilde idaresi için Erkân-ı Harbiye'nin Müdâfaa-i Millîyeye raptını ve birleştirilen iki Vekâletin Başkomutanlığın uhdesinde toplanmasını da istemiştir. (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.582.; TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.603). Alman Erkan-ı Harbiyesinin hükümet merkezinden uzaklaşarak her şeyden azade görev yaptığını işaret ederek Erkân-ı Harbiye Reisinin sürekli Meclise çağırılmasını tasvip etmediğini de eklemiştir (Sarıhan, 1996, s. 216).

Bu öneriler sonrasında Mustafa Kemal Paşa söz alarak Başkomutanlığın kurulması sonrasında Müdâfaa-i Millîye Vekâletinin, Erkân-ı Harbiye Vekâleti ile tek elden yönetildiğini ve Erkân-ı Harbiyenin Başkomutanlığın uhdesinde görev yaptığını belirtmiş, “Teşkilâtımız güzeldir, taksimatımız muntazamdır. Herkes vazifesini ifa etmektedir.” demeciyle Refet Paşa’ya cevap vermiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s.607). Harp Encümeni kurulması fikrini de desteklemeyerek encümenin daha faydalı faaliyetler yapabileceğini benimsemediğini de ifade etmiştir. Önceden Fevzi Paşa’nın hem Müdâfaa-i Millîye hem de Erkan-ı Harbiye Vekilliği görevini sürdürdüğünü hatırlatmıştır. O tarihlerde her ikisini birlikte yürütmesine yönelik itirazlar oluştuğunu vurgulamıştır. Hatta Refet Paşa’nın da bu görüşü savunduğunu anlatarak, şimdi farklı düşünmesini görevde elde ettiği tecrübelerle dayandırmıştır. Ayrıca sahadaki asker ile Garp Cephesi karargahının temasta bulunduğunu, Başkomutanın cephe karargahında veya bir köyde duramayacağını ve yerinin seyyal olduğunu ifade etmiştir (TBMMGCZ, Devre: I, Cilt: II, s. 609).

⁴ “Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Başkomutanlık muamelâtının daha basit bir şekilde cereyanı için Başkomutanlık kalemi ilga edilmiştir Başkomutan Müdâfaa-i Millîye Vekâleti ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ile bizzat temasta bulunarak çalışacaktır. Müdâfaa-i Millîye Vekâleti ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve icab ettikçe diğer vekâletler Başkomutan nezdinde vaziyet ve muamelâtın icabatına göre lüzum görülecek memurları bulunduracaklardır. Bir lüzum hiss olundukça Başkomutanca aid olduğu vekâlete bildirilecektir” (Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: XII, s. 240).; Başkomutanlık Kalemi’nin ilga edildiğine dair. “...Başkomutanlık muamelâtının daha basit bir şekilde cereyanı için Başkomutanlık kalemi ilga edilmiştir Başkomutan Müdâfaa-i Millîye Vekâleti ve Erkânı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti ile bizzat temasta bulunarak çalışacaktır.” (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD), 1976, Belge No: 1623).

Mustafa Kemal Paşa açıklamalarına devam ederek Erkân-ı Harbiye Reisinin sadece askerî işleri yürütmesinin istenilen vaziyet olduğunu ama Fevzi Paşa'nın Heyet-i Vekîle Başkanlığını da yüklenmesinin mecburiyetten kaynaklandığını belirtmiş, eğer üzerindeki Başkomutanlık makamı ve Meclis Riyaseti millet yararına ters düşerse uhdesindeki bütün vazifeleri bırakacağını beyan etmiştir (*TBMMGCZ*, Devre: I, Cilt: II, s. 610)⁵. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Reisliğinden ve Başkomutanlıktan istifası onaylanmamıştır.

Süregelen tartışmalardan sonra 9 Ocak 1922 tarihinde Konya Mebusu Vehbi Efendi'nin önerisi kabul edilerek Harp Encümeni Fevkalâdesi'ne dair kanun lâyihasının birinci maddesi kaldırılarak⁶, lâyihanın bütünü Kanunu Esasi Encümenine havale edilmiştir. Kanun lâyihasının meydana getirdiği tartışmalar Refet Paşa'nın istifasına neden olmuştur (*TBMMGCZ*, Devre: I, Cilt: XVI, s. 16)⁷. Refet Paşa sağlık sorunları nedeniyle Müdâfaa-i Millîye Vekâleti Vekilliklerinden istifasını istemiştir (Sarıhan, 1996, s. 226.; *ATASE Arşivi, İSH*, Kutu No:1770, Gömlek No:22, Belge No: 1).

Ali İhsan Sabis istifanın sebebinin İsmet Paşa olduğunu öne sürmüştür. Sabis'e göre İsmet Paşa, Refet Paşa aleyhinde bilgiler vermiştir (Sabis, 1993, s. 412-413). Mustafa Kemal Paşa daha sonra bu olayları Mecliste kasıtlı bir muhalefetin oluştuğuna ve Refet Paşa'nın da bu güruhta yer aldığına bağlayarak hem Başkomutan hem de Meclis Başkanı olması nedeniyle Ankara'dan uzaklaştırılmak istenilmesine yormaktadır (Mustafa Kemal, 2008, s. 845-847).

Mecliste büyük tartışmalara neden olan Harp Encümeni Fevkalâdesi ise 16 Ocak'ta Büyük Millet Meclisi Reisliği ve Başkomutanlık Tezkeresi ile oylama yapılmadan kurulmuştur. Karar 19 Ocak'ta Büyük Millet Meclisine bildirilmiştir (*TBMMZC*, Devre: I, Cilt: XVI, s.80). Tezkerede Başkomutan riyasetinde Meclis Reis-i Sânisî, Maliye ve Müdâfaa-i Millîye Vekilleri, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi, Müdâfaa-i Millîye ve Muvazene-i Maliye Encümeni reislerinden oluşan bir Harp Encümeni tesis edildiği ve ilk toplantının 22 Ocak 1922 tarihinde icra edileceği bildirilmiştir (Türk İstiklal Harbi, II/ 6-1, 1994, s. 115). Harp Encümeni Fevkalâdesinin, Başkomutanlığın uhdesinde kurulmasıyla lâyihada sunulan yapının zıttı bir teşkilât oluşturulmuştur. Başkomutanın durumu ve salahiyeti pekişmiştir. Bu haliyle, Harp Encümeni Fevkalâdesi, Millî Güvenlik Kurulu'nu andıran bir birime bürünmüştür. Büyük Taarruz'a giden süreçte ve taarruz esnasında Başkomutanın altında cephe gerisi faaliyetlerini sürdürmek için büyük bir çaba sarf etmiştir (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD), 2013; Türk İstiklâl Harbi, VII, 1975, s. 432).

SONUÇ

Meclisteki İkinci Grup'a ait muhalif mebusların, Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerini sınırlandırmak gayesi ile oluşturmak istedikleri Harp Encümeni Fevkalâdesi birçok tartışmaya sebebiyet vermiştir. Encümenin kuruluş pratiğinde Meclisin daha fazla cephe hattı gerisinde söz

⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisinde Birinci İcrâ Vekilleri Heyeti 3 Mayıs 1920 tarihinden 24 Ocak 1921 tarihine kadar görev yaptı. 24 Ocak 1921 tarihinde Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesi ile beraber İkinci İcrâ Vekilleri Heyeti oluşturuldu. Bu İcrâ Heyeti'nde, Fevzi Paşa hem Müdâfaa-i Millîye Vekâleti Vekilliği hem de İcrâ Vekilleri Heyeti Reisi görevini üstlendi (Hatemi, 1999 s. 766). Ayrıca 9 Kasım 1920'de gerçekleştirilen emir ve komuta değişikliği kararınca Albay İsmet Bey'in Kuzey Cephesi'nde görevlendirilmesi sebebiyle uhdesindeki Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti görevini de vekâleten Fevzi Paşa üstlenmişti (Türk İstiklâl Harbi, II/3,1999, s. 38).

⁶ Birinci Madde: Orduların takviyesi ve müdâfaa-i memleketin istilzam ettiği bütün istihzarat ve imalât ve münakalat ile bu umurun tanziminde müessir olan sair Vekâletler muamelâtının en müsmir bir şekilde ve ahengi tam dairesinde tedviri maksadıyla bir Harp Encümeni fevkalâdesi teşkil olunmuştur.

⁷ Refet Paşa sağlık sorunlarını öne sürerek Müdâfaa-i Millîye Vekilliklerinden istifa etmiş ve istifası da 12 Ocak tarihinde Mecliste okunmuştur. İstifanın ardından Mersin Mebusu Selahattin Bey ve muhaliflerin ağırlıkta olduğu 44 arkadaşı Refet Paşa'nın o güne kadarki hizmetlerine dayanarak kendisine TBMM tarafından takdirname verilmesini önermiş ve bu önerge kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise takdirnamenin yalnız muharebede ateş hattında bulunanlara, muharebenin yeri ve tarihi zikredilmek şartıyla Başkumandanlık önerisiyle verilebileceğini öne sürerek teşekkür name verilmesini önermiştir. Fakat Meclis takdir name olarak kabul etmiştir (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: XVI, s. 42).

sahibi olması amaçlanmaktadır. Fakat önerilen kanun maddelerinde ve tartışmalarda Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerinin sorgulandığı görülmektedir. Muhalif mebuslar Başkomutanlık makamının uhdesindeki salahiyyete dair verdikleri gensoru önermeleri ile kürsüde hararetli tartışmalar yapmışlardır. Meclisin gündemini ve iç politikada tartışma konularını belirlemişlerdir. Bu özelliği ile de klasikleşmiş muhalefet sınırlarından farklı bir hüviyet üstlenmişlerdir. Yapılan tartışmalarda öne sürülen fikirler, bilhassa Refet Paşa tarafından gündeme getirilen Erkân-ı Harbiye'nin Meclis yani siyaset haricinde kalması teklifi ise dikkate değerdir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Genelkurmay'ın statüsü hususunda yeni bir durumun habercisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl: 25, Sayı: 75, Genelkurmay Basımevi. Ankara Eylül 1976.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl: 62, Sayı:130. Genelkurmay Basımevi. Ankara Ocak 2013.
- DEMİREL, A. (2003). *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu.
- GÜNEŞ, İ. (2007). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- HATEMİ, N. (1999). *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükler*. Cilt: I-II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KAYA, H. (2008). Refet Bele'nin Askerî ve Siyasi Hayatı. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- KAYALI, K. (1985). I. TBMM'de Muhalefet. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt: V. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MUSTAFA, K. (2008). *Nutuk*, C.I. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay.
- ORTAK, Ş. (2022). Başkumandanlık Kanunu Hakkında TBMM'de Yaşanan Tartışmalar. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(100), 27-59.
- SABİS, A. (1993). *Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*. Cilt: V. İstanbul: Nehir Yayınları.
- SARIÇOBAN, G. (2019). The Second Group in the First Turkish Grand National Assembly. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 1574-1591.
- SARIHAN, Z. (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. Cilt: IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi.
- Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921). (1999). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklâl Harbi. II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım 1 nci Kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz. (1994). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklâl Harbi. İdari Faaliyetleri (15 Mayıs 1919- 2 Kasım 1923), Cilt: VII. (1975). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

YAMAN, A.E. (1992). Başkumandanlık Kanunu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(9), 85-110.